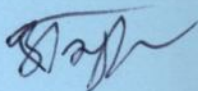

ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ
ІМЕНІ А. В. НЕЖДАНОВОЇ

БУРКАЦЬКИЙ Зіновій Павлович

УДК 788.6

**ІНСТРУКТИВНО-ХУДОЖНІЙ МАТЕРІАЛ
В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ
МАЙСТЕРНОСТІ КЛАРНЕТИСТА**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства**

Одеса – 2004

00761707 (S)

48
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі
державної музичної академії імені А. В. Нежданової
Міністерства культури і мистецтв України

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, професор
МЮЛЬБЕРГ Каліо Евальдович,
Одеська державна музична академія
імені А. В. Нежданової, зав. кафедрою духових
і ударних інструментів

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор, член-
кореспондент Академії мистецтв України,
АПАТСЬКИЙ Володимир Миколайович,
Національна музична академія України
ім. П. І. Чайковського, кафедра духових
і ударних інструментів

кандидат мистецтвознавства, доцент
БОРОДАВКІН Сергій Олексійович,
Одеська державна музична академія
імені А. В. Нежданової, кафедра теорії
музики та композиції

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України, відділ музикознавства,
м. Київ

Захист відбудеться "17" листопада 2004 року о 14.00 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 41.857.01 по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня кандидата мистецтвознавства в Одеській державній
музичній академії імені А. В. Нежданової за адресою: м. Одеса,
вул. Новосельського, 63, малий зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської державної
музичної академії імені А. В. Нежданової за адресою: м. Одеса,
вул. Новосельського, 63.

Автореферат розісланий "15" листопада 2004 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, в.о.доцента

А. Д. Черноіваненко
А. Д. Черноіваненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність дослідження визначається необхідністю вивчення в системі формування майстерності кларнетиста теоретичних, методичних та методологічних настанов віртуозності, яка властива одеській школі гри на кларнеті. Ці настанови забезпечують гідне представництво її вихованців на міжнародних конкурсах, а також плідну діяльність музикантів в найбільш значних концертних залах світу. Дисертаційне дослідження містить в собі узагальнення досвіду кларнетистів Одеси, і, перш за все, особистого досвіду його автора, що, в свою чергу, наслідують майстерність і розвивають традиції вітчизняного виконавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі духових та ударних інструментів Одеської державної музичної академії імені А.В.Нежданової і узгоджене з перспективним тематичним планом науково-дослідної роботи академії (тема № 11). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Одеської державної музичної академії імені А. В. Нежданової від 5.03.2003 р., протокол № 8.

Об'єкт дослідження – музично-творча праця кларнетиста в послідовності етапів від технологічної до артистично-художньої виконавської діяльності музиканта-віртуоза.

Предметом вивчення є збірки інструктивних етюдів для кларнета, упорядковані автором дослідження, в аспекті вибору з них оптимального комплексу засобів для розвитку віртуозної техніки та виявлення її обумовленості художніми задачами сучасності.

Метою дослідження стає систематизація інструктивно-художнього матеріалу відповідно засобам, необхідним для формування різних типів віртуозно-художньої техніки кларнетиста. Це пов'язано з розглядом інструктивних етюдів, серед яких є і твори автора дисертації.

Для досягнення поставленої мети вирішуються такі **завдання**:

- розгляд концепції віртуозності і віртуозної техніки в зв'язку з особливостями виконавства на кларнеті та в порівнянні з іншими сферами інструментального і вокального виконавства;
- висування концепції віртуозної техніки як стилістично актуального чинника майстерності гри на кларнеті;
- дослідження специфіки кларнетної техніки на основі відомостей, почерпнутих з наукової літератури, власного практичного виконавського і педагогічного досвіду автора дисертаційного дослідження та інших представників одеської виконавської школи духових інструментів;
- аналіз існуючих інструктивно-художніх матеріалів у співвідношенні їх з висунутою автором дослідження концепцією основ віртуозно-художньої гри на кларнеті;

- розгляд результатів анкетування студентів – учасників проведеного експерименту на кафедрі духових та ударних інструментів Одеської державної музичної академії імені А.В.Нежданової з метою показу результатів роботи над інструктивними етюдами в процесі оволодіння технічними навичками виконавської майстерності;
- аналіз творів вищої виконавської складності як еталонів віртуозності кларнетиста;
- виявлення штрихової та стильової єдності як необхідної сукупності засобів в системі формування майстерності кларнетиста-віртуоза.

Наукова новизна одержаних результатів. Висунута концепція віртуозності гри на кларнеті у співвідношенні з різними сферами інструментального та вокального виконавства. Виявлена стилістична детермінованість віртуозної гри на кларнеті з обґрунтуванням нової історико-стилістичної концепції виконавства на цьому інструменті. Зібрані інструктивно-художні матеріали у вигляді трьох збірок етюдів для узагальнення методичних прийомів та традицій викладання віртуозної гри в Одеській державній музичній академії імені А.В.Нежданової. Запропонована експериментальна апробація інструктивно-художніх матеріалів. Вперше в вітчизняній музикознавчій літературі здійснений виконавський аналіз творів Л.Шпора, К.Вебера, Д.Россіні, Е.Денисова та ін. для кларнета.

Методологічною основою дисертації є сучасний інтонаційно-виконавський підхід, джерела якого знаходяться в працях Б.Асаф'єва, який, в свою чергу, набув розвитку в роботах В.Холопової, С.Назайкінського, музикознавців України М.Давидова, В.Апатського, І.Котляревського, К.Мюльберга та ін.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається його безпосередньою спрямованістю на навчальний процес та здобуття виконавської майстерності. Пропонуються три авторських збірки інструктивних етюдів, зміст яких є основою оволодіння віртуозною технікою гри на кларнеті в системі формування виконавської майстерності.

Результати дисертації можуть бути використані в роботі спеціального класу кларнета, в лекціях з курсу теорії і історії виконавства на духових інструментах в середніх та вищих музичних учбових закладах.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи апробовані у викладацькій роботі автора дисертації на кафедрі духових та ударних інструментів ОДМА імені А. В. Нежданової, а також у виступах на наукових конференціях і семінарах: “Сучасне музичне мистецтво: проблеми наукової та виконавської інтерпретації”. Науково-практична конференція. Київ, 1999; “Молодежь третьего тысячелетия: гуманитарные проблемы и пути их решения”. Международная научно-практическая конференция молодых ученых. Одесса, 2000; “Музичне виконавство на рубежі століть”. Міжнародна наукова конференція. Київ, 2000; “Музыкальная культура: Восток – Запад”. Международный музыкально-ведческий семинар. Одесса, 2001; “Схід – Захід. Музичне мистецтво і культура”. Міжнародний музикознавчий семінар. Одеса, 2002; “Трансформація музичної освіти: культура і сучасність”. Міжнародний музикологічний семінар, присвячений К.Ф.Данькевичу. Одеса, 2003.

За матеріалами дисертації **опубліковано** в наукових збірниках 4 статті обсягом 2 обліково-видавничих аркуші.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів по три підрозділи в кожному, висновків, списку використаних джерел кількістю 170 найменувань та двох додатків. Обсяг роботи – 164 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, визначаються його мета і завдання, висвітлюються об’єкт і предмет, характеризуються наукова новизна і методологічні передумови.

Розділ 1 – “Віртуозність виконавства на кларнеті в історико-стильовому аспекті” містить три підрозділи. В підрозділі 1.1. **“Історичні передумови кларнетної техніки і концепція віртуозної гри на сучасному етапі”** ключовим поняттям виступає термін *“віртуозна техніка гри на кларнеті”*. Віртуозність завжди існувала в музиці всіх держав і народів, незалежно від інструмента (чи голосу), в тому вихідному значенні, яке обумовлене етимологією слова. Поняття *“віртуозність”* визначає *“доблесть, сміливість”* (італійський термін *virtuoso* – від латинського *virtus*, що визначає *“сила, мужність, талант”*). Таке кореневе значення слова зумовлене моральною якістю виявлення професійних навичок в музиці, яка усвідомлюється як *“віртуозна”*. Аналіз творів різних історичних етапів, які вміщують в себе показники вищої майстерності гри на кларнеті, дозволяють констатувати деякі попередні висновки.

По-перше, проявлення віртуозних якостей кларнета мають принципові відміни в стилістичних пластах різних історичних епох. В музиці віденських класиків можливості кларнета не були ще освоєні в повній мірі. Інструмент набуває значного розповсюдження тільки у другій половині XVIII століття, точніше, від 1768-го року. В цьому плані класичний стиль був реалізований в творчості В.Моцарта (1788 р. – Квінтет для кларнета і струнного квартету, 1791 р. – Концерт Ля мажор), Л.Шпора, К.М.Вебера, хоч в жанрах оперного та симфонічного мистецтва ці автори репрезентують різні стильові тенденції – класицизм і

романтизм. Класицизм як стиль в галузі гри на кларнеті визначається контрастами моторно-пасаажної техніки. Романтичні принципи віртуозної гри на кларнеті вимальовуються у сучасників Л.Шпора, К.М.Вебера та інших композиторів, які розширюють технічні можливості інструмента за рахунок прийнятої в естетиці романтизму гіперболізації в демонструванні адекватних та неадекватних в природі інструмента засобів вираження. В техніці гри на кларнеті – це максимальне зближення регістрових і технічних можливостей кларнета з виразністю скрипки. Відповідно, поряд з традиційною пальцевою технікою навантаження здобуває дихальний апарат: напруг губ, артикуляція язика, які забезпечують звучання “незручних” нот у дуже високому регістрі (“до” четвертої октави). Нарешті, в ХХ столітті віртуозний характер виконання обумовлюється ефектами перемінності ритмічних рисунків, аметричних структур та ін.

По-друге, саме пальцева техніка кларнетиста виступає основою віртуозності, як стрижневий, базовий момент по відношенню до інших компонентів техніки. Це спостереження обґрунтовує наш підвищений інтерес до інструктивно-художнього матеріалу, накопиченого в репертуарі кларнетистів, а також стало причиною, яка спонукала автора дисертаційного дослідження до складання трьох збірок етюдів композиторів ХІХ-ХХ століть, спрямованих на розвиток традиційних видів техніки та штрихів.

По-третє, класифікація технічних ознак гри на кларнеті відкриває перспективи розвитку інструментальної віртуозності як взаємодії специфічних і неспецифічних видів техніки в галузі мистецтва гри на кларнеті. Тим самим виникає усвідомлення комплексного характеру професійних навичок інструменталіста академічної школи. Кларнет як академічний в своїй основі інструмент в ХХ столітті еволюціонував у напрямі активного використання в нетрадиційних для нього сферах – в творах популярної, джазової, авангардної музики, в зв'язку з чим відбувається розширення палітри технічних засобів. Особливо треба підкреслити значущість пуантилістичних прийомів незалежно від впливу музики А.Веберна. Техніка стрибків в швидкому темпі складає значну частину спеціальних занять в підготовці концертного репертуару кларнетиста. Технічні вправи спрямовані на створення ефекту удаваного багатоголосся в партії кларнета за допомогою з'єднання пальцевої гри з технікою рухів губ та язика. Джазова хвиля привнесла до мистецтва виконання кантিলени на кларнеті нову зв'язність, яка нагадує вокальне “portamento” та інші позичені з інструментальної музики прийоми. Історія віртуозності у виконавстві на кларнеті відрізняється від історії віртуозного виконання на інших інструментах (наприклад, на скрипці), які сформувалися в результаті перетворення народного прототипу та зберегли академічну якість у взаємодії технік та різних засобів інтонування в мистецтві ХХ століття.

По-четверте, підкреслимо принципове суміщення в музиці ХХ століття прийомів віртуозної гри, запозичених з різних виконавських сфер. Головною відзнакою стає ритмічна складність виконавства, яка протистоїть простоті руху рівними тривалостями часів класицизму. Готовність кларнетиста до ритмічних

перегрупувань, до усвідомлення закономірностей в зміні ритмічних схем в творі – це показник нової хвилі у розвитку віртуозної гри на кларнеті.

Підрозділ 1.2. “Удосконалення інструментально-технічної оснашеності як чинник виконавської майстерності кларнетиста” присвячено проблемі виховання технічної майстерності виконавця, яка становить одну з найбільш важливих проблем музичної педагогіки. Узагальнені дані практики, відзначена доцільність поступового залучення всієї сукупності технічних засобів вираження у вихованні особистості майбутнього артиста і педагога. Цей підхід має теоретичні аспекти і конкретно-методичні результати в розробках, а саме:

1. вивчення загально-виконавських основ мистецтва кларнетиста в порівнянні з інструментально-артистичними навичками в інших спеціалізаціях з метою використання виконавського досвіду в конкретизації творчої діяльності кларнетиста;
2. узагальнення виконавських засобів гри на кларнеті в процесі оволодіння майстерністю з домінуючою увагою до пальцевої рухливості;
3. розробка методик удосконалення техніки кларнетиста як похідної від концепції виконавства – “розкріпачення” моторно-рушійної активності в процесі здобуття музично-художньої виразності;
4. підкреслення ролі моторно-рушійних навичок в музично-творчому процесі.

Методологічною базою цих положень є визначення речової семантики в інтонаційній концепції Б.Асаф'єва, якій властиве особливе ставлення до виконавства в системі музичного мистецтва.

Підсумовуючи результати зроблених аналізів науково-методичної літератури, присвяченої проблемам техніки гри на кларнеті і розвитку інструментально-ігрових навичок в цілому, підкреслимо важливі для нас положення:

- психологія ігрової діяльності визначає методичні та методологічні передумови теорії виконавства на кларнеті. Зокрема, елементарний і базовий принцип поступового освоєння складних рушійних пальцевих позицій знаходить своє відбиття в суто практичній сфері і проявляє себе на рівні стильових розмежувань: від віртуозності окремої фігури виразності до “каскаду” складних пасажів і поліритмічних поєднань в швидкому темпі. Психологія індивідуальних навичок в процесі їх засвоєння має історичну проекцію ускладнення технічних прийомів гри на кларнеті від XVIII до XX століття;
- методичні установки на концентрацію уваги виконавця на найбільш технічно ускладнених місцях (і, тим самим, на найбільш художньо яскравих моментах виконання) припускає особливого роду багатоплановість розуміння творів, в яких драматургія композиції корегується виконавською драматургією. Остання визначає значну кількісну перевагу виконавської роботи в процесі підготовки технічно складних елементів твору. Для слухачів ця технологія підготовки обертається напруженою емоційною

сприйняття музики в найбільш драматургічно навантажених фрагментах виступу;

- сукупний артистичний досвід виконавців на інших інструментах, в значній мірі і досвід вокалістів, складає резерв технічного і виразного збагачення досвіду кларнетиста-віртуоза. Більш за це, віртуозна робота кларнетиста як виконавця-інструменталіста, яка включає в себе багатство імпровізаційно-комбінаторних рішень, має принципову спорідненість з артистизмом композиторської діяльності.

В підрозділі 1.3. “Дослідження інструктивно-художніх матеріалів для кларнета. Теоретичне обґрунтування необхідності нових збірок етюдів” осягнуті питання вивчення специфіки кларнетного інструменталізму в ракурсі втілення технічної свободи виконання, яка потребує високоорганізованих зусиль для оволодіння віртуозними навичками. В основі формування музиканта-професіонала знаходиться системний підбір інструктивного етюдного матеріалу як ряду ступенів набуття майстерності. Індивідуальний шлях становлення техніки музиканта стисло повторює історичні етапи розвитку інструментального мистецтва. Етюди для скрипки та віолончелі Р.Крейцера, П.Роде, Д.Поппера та ін. подібно фортепіанним опусам Ф.Шопена, Ф.Ліста, О.Скрябіна вносили нові прийоми багатоголосної і швидкої гри в суто кантиленні можливості інструмента. Створення етюдів було стимульовано жорсткими нормами історико-стилістичних умов універсалізації окремих інструментів і техніки гри на них. У композиторів-романтиків етюд став художнім твором, який вони трактували як яскраву концертну п'єсу чи як мініатюру типу прелюдії. Та все ж у ХХ столітті, особливо у другій його половині, жанр етуду відходить на другий план. На перший план висувається ідея створення технічно складної п'єси як деякого експерименту у вигляді незвичної фактури, ритміки, інтонаційного наповнення. Такими є етюди композиторів-авангардистів 1950-1970-х років, котрі опановували нові технічні засоби звуковидобування, і, в особливості, в так званій “технічній” музиці (твори В.Котонського, П.Шеффера, П.Анрі, К.Пендерецького та ін.).

В цьому контексті етюдна література для кларнета в середині ХХ століття співпадає з періодом відродження етюдного жанру в його багатоаспектній трактовці. Актуальність етюдної літератури для кларнета визначається безперервно зростаючим рівнем складності техніки, становленням нових її видів, які повинні бути засвоєними в навчальному процесі і в професійній діяльності музиканта. І знову, як це вже відбувалося в минулому столітті, приклад інших інструментальних шкіл, особливо тих, які мають репутацію “інструментально-універсальних”, дають перспективи розвитку жанру етуду в сфері мистецтва виконавства на кларнеті.

Збірки етюдів для кларнета зорієнтовані на академічну класику і технічний універсалізм. В більшій мірі, ніж фортепіано, кларнет співпадає з новими стилістичними тяжіннями ХХ століття, мабуть, тому, що історична “моло-

дість” цього інструмента надавала можливості його кардинального переусвідомлення в минулому столітті та на рубежі XXI століття.

Кларнет набув популярності і в джазовому виконавстві. Його блискучі концертні можливості в інтерпретації джазових композицій потребують досконалості, технічно-віртуозної, академічної в своїй основі підготовки. Видатний композитор ХХ століття І.Стравинський широко використовував видатні віртуозні можливості кларнета, поєднуючи універсалізм кларнета з енергією джазового кларнетного *staccato*.

Професійний підхід до техніко-професійної озброєності кларнетиста стає особливо актуальним в зв'язку з розширенням художніх задач виконавців і потребою навчання висококваліфікованих інструменталістів, які були б здатні ці задачі розв'язувати.

Аналіз збірок етюдів видатних музикантів-виконавців, а також особистий досвід роботи автора над етюдним матеріалом дозволяє зробити деякі висновки:

- названі збірки складають “золотий фонд” технічного озброєння педагогів, студентів, концертуючих музикантів;
- потреби виконавства, техніко-стилістична “енциклопедичність” сучасного музиканта потребують додаткових зусиль, спрямованих на концентрацію уваги в оволодінні технічною літературою та її системному впровадженні у навчальний процес.

Автор даного дослідження пропонує нові збірки етюдів для кларнета, складені для розширення технічного та стилістичного діапазону виконавської майстерності молодих музикантів. Принципом побудови в створених збірках є формування моделей “ідеальної гри” кларнетиста в його всебічно-технічній підготовленості відповідно потребам гри творів репертуару для кларнета, визнаних в якості ідеальних моделей кларнетних композицій.

Збірки апробовані в 10 музичних училищах України і за кордоном (Ізраїль). Загальною є думка про безумовну корисність запропонованого матеріалу в оволодінні різними видами техніки і штрихів, прискорення темпів в процесі навчання і молодих музикантів, і досвідчених професіоналів. Надзвичайно зручно добирати необхідний матеріал для вивчення різних типів техніки учням з різним рівнем підготовки.

Збірка № 1 призначена для розвитку різних типів техніки і штрихів. Вона вміщує 30 етюдів на гамоподібні (№№ 27-30), хроматичні (№№ 5-8), арпеджовані рухи (№№ 18-21), на інтервальну техніку (№№ 14-17), на різноманітні артикуляційні прийоми: стаккато (№№ 9-13), легато (№№ 1-4), на змішані види техніки (№№ 22-26).

До збірки № 2 увійшли 30 етюдів на мішані, складні розміри та незвичні групівки (№№ 24-30), на повторення мелодико-ритмічних фраз та на репетиції (№№ 1-10), на техніку виконання мелізмів (№№ 17-23), на виконання пунктирних ритмів (№№ 11-16).

Збірка № 3 містить 20 етюдів на різноманітні види техніки і штрихи в складних для виконання на кларнеті тональностях.

В створених нами методичних розробках виділяємо “опорний комплекс” репертуару – це етюди К.Клозе, Б.Дікова, Л.Відемана, Й.Мюллера, Р.Штарка. Що ж відносно методичних позицій, які здатні спрямувати роботу педагога, то необхідно підкреслити наступні особливості вивчення етюдів запропонованих збірок:

по-перше, доцільно будувати розподіл пальцевого навантаження з урахуванням фізичних можливостей конкретного виконавця;

по-друге, необхідно зосереджувати увагу на вміння працювати над нотним текстом без озвучування, тобто розвивати тактильні відчуття і направляти внутрішній слух на контролювання рухів пальців;

по-третє, має сенс строго витримувати репетиційну стратегію, поступово нарощувати технічне і змістовно-емоційне навантаження гри заради впевненого і вільного проявлення технічної досконалості виконавця.

Якщо методично узагальнити ідеї музикантів різних шкіл і напрямів, то виявляється їх спрямованість до єдиної мети: вірно і швидко вивчити етюд та закріпити засвоєний в ньому вид техніки. Відповідь на це питання потребує вивчення надзвичайно широкого кола проблем. З них можуть бути виділеними такі:

- художня самодостатність та інструктивна доцільність етюдів;
- стилістична спрямованість технічних умінь, заради яких створюються етюди, органічність технічного оснащення в репертуарі виконавця.

Останній пункт ми вважаємо ключовим, детермінуючим перше положення.

В Одеській державній музичній академії імені А.В.Нежданової автором дисертаційного дослідження була зроблена спроба дослідити процес роботи студента над етюдами та з'ясувати, який методичний підхід дає найкращі результати. При цьому вперше в Україні були розроблені та апробовані анкети, в яких зафіксований процес роботи студента над етюдом. В доборі етюдів ми спирались на індивідуальні виконавські можливості студентів, роблячи акцент на складні для них види техніки та штрихів. Для цієї програми використовувалися три збірки етюдів, складених автором дисертаційної роботи. Аналіз етюдів для кларнета, які увійшли в збірки та які репрезентують досягнення в галузі інструментального виконавства в цілому і, перш за все, підкреслюють мелодійну природу кларнета, дозволяє зробити деякі висновки:

- пальцева побіжність (швидкість) як основа технічної підготовки інструменталіста в грі на кларнеті органічно пов'язана з кантиленністю і потребує суто індивідуального підходу в розробці методики оволодіння етюдними труднощами гри;
- багатство штрихів в кларнетних етюдах робить необхідним поповнення інструктивно-художніх розробок, які відбивають стильові перетворення від XVIII до XX-початку XXI століть;

– досвід конкретної виконавської школи, в тому числі школи, яка сформувалася на кафедрі духових та ударних інструментів в Одеській державній музичній академії імені А.В.Нежданової, має реалізацію в оригінальній систематизації інструктивно-художніх матеріалів: різні види техніки в їх стильовому проявленні.

Опис експериментальної апробації сформованих нами збірок етюдів і вивчення методичних засобів засвоєння накопичених прийомів створюють спеціальну галузь узагальнень, які викладені у другому розділі дисертаційного дослідження.

Розділ 2 – “Аналіз технічних проблем кларнетиста-віртуоза в направленості на репертуар вищої виконавської майстерності” складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 2.1. “Інструктивні етюди як засіб оволодіння віртуозною технікою в експериментальній роботі кафедри духових та ударних інструментів Одеської державної музичної академії імені А.В.Нежданової” характеризує специфіку методичних та методологічних установок провідних спеціалістів кафедри духових і ударних інструментів, яка обумовлена тим, що керівництво нею здійснює один з найвидатніших виконавців і педагогів України К.Е.Мюльберг – заслужений діяч мистецтв України, професор, кандидат мистецтвознавства, автор багатьох досліджень в галузі питань педагогіки та виконавства.

З ініціативи професора К.Е.Мюльберга професійні спостереження автора даного дослідження були апробовані експериментально. Методичний вибір визначив роботу над творами авторів, які мають переваги в тому, що засвоєння закладених в цих творах прийомів може гарантувати оволодіння вищим ступенем техніки виконавства на кларнеті. Це підтверджують результати виступів наших вихованців на конкурсах національного і міжнародного значень.

Підбиваючи підсумки роботи над матеріалом збірок та його втіленням в практику підготовки студентів, акцентуємо такі положення:

- в збірках доцільно відбирати по 5-7 варіантів етюдів в направленості від простого до складного по кожному виду техніки і штрихів. При такому розміщенні матеріалу з’являється можливість добору етюдів спеціально для молодих музикантів і музикантів-професіоналів;

- пропонуємо для гармонічного технічного розвитку спеціалістів-кларнетистів не затримуватися на одному виді техніки чи штрихів при підготовці, так як існують закономірності формування комплексності навичок і психології засвоєння труднощів гри. Необхідна установка на різносторонній характер технічного розвитку, вміння “бути в формі” в необхідний момент, що викликає інтенсивність засвоєння нових навичок і вмінь;

- музиканту-кларнетисту, який часто знаходиться в режимі подолання труднощів в учбовій, концертній, оркестровій діяльності, необхідно установити для себе індивідуальний графік роботи, зміст якого – в винятковій гнучкості тренування, в вірному доборі предмету і мети. Ми не уявляємо собі звучання

симфонічних, духових, народних, джазових ансамблів без участі в них кларнета, незамінного за різноманітністю тембрів, діапазону, яскравості звучання, можливостям нюансування в співвіднесенні з іншими дерев'яними духовими інструментами. А це все – стилістично самостійні якості виконавства, підготовка до якого потребує особливого режиму роботи і добору для цієї роботи відповідного етюдного матеріалу. Невипадково сучасна музична наука і, головне, творча практика свідчать: етюди звичайно мають метою розвиток ряду технічних навичок – спеціальних в кожному окремому творі чи синтезу різних типів техніки в одному етюді як в “малій технічній енциклопедії” на зразок фортепіанних етюдів Ф.Ліста.

Підрозділ 2.2. – “Характерні види техніки в творах класицизму і романтизму” узагальнює відомості про твори таких видатних композиторів, як В.Моцарт, Л.Шпор, К.Вебер, Дж.Россіні та ін. Підрозділ включає аналіз творів кларнетного репертуару, створених наприкінці XVIII – в першій третині XIX століття, хоч в загально-художньому і музично-творчому відношенні даний період набув жорсткого розмежування змінами в художній свідомості, яка відбулася на початку століття.

Приймаючи до уваги “юність” кларнета, який до 1820-го року досяг лише кількох десятків років художнього буття, виконавці не можуть ігнорувати факт історичного “злиття” даного інструмента в композиторському та виконавському аспектах, його використання в класичному та романтичному стилях. Кларнет чудово втілював звучність, яка стала відмітною рисою віденської школи цього періоду: оркестрова по своїй суті динамічна шкала в зміні *crescendo-diminuendo*. Динамічний оркестр віденської школи в творчості К.М.Вебера своїм тембровим колоритом випереджає романтичний оркестр Р.Вагнера. Але ж у творах Р.Шумана, Й.Брамса у другій половині століття відбувається відхід від вагнерівської колористики та наближення до динамічних оркестральних принципів віденської школи. Зроблене історичне посилання дозволяє з особливою увагою ставитися до ідеї поступової зміни класицизму романтизмом, більш за те, до збереження в межах «помірного романтизму» «преднеокласицизму» Й.Брамса і класицистської стилістики. Активність тембру кларнета в розвитку інструментального мислення багато в чому спонукала “континуальність” інструментально-оркестральних та інструментально-концертних показників від періоду високого класицизму до мендельсонівського “помірного” романтизму. Більш за те, кларнетна творчість знаменує собою етап стильових переорієнтацій від класицизму до романтизму в музиці концертного типу, і даний інструмент в жанрі концерта стає менш ангажованим від середини до кінця XIX століття.

Як виявили зроблені аналізи, кларнетна техніка періоду, що охоплює приблизно половину століття (1770-1820-ті роки), орієнтована на єдність трьох основних штрихів, які визначають специфіку гри на цьому інструменті: *legato*, *staccato*, *detashe*. З запропонованого історичного огляду випливає, що феномен концертної трактовки кларнета з художньою апробацією в композиторській творчості В.Моцарта, Л.Шпора, К.М.Вебера та їх сучасників склався в пору пі-

знього класицизму – раннього романтизму. В збірках етюдів, які ми рекомендуємо, більш 70% матеріалу підкорене, природно, вказаним базовим техніко-штриховим показником майстерності кларнетиста. Вказані позиції, вихідним положенням яких є “наслідування оперному вокалу” (*legato*), а інструментальну рухливість втілюють два інших штрихи, охоплює весь інструктивний матеріал в збірках, зроблених автором дисертаційного дослідження. В них втілені стилістичні основи майстерності кларнетиста, які створюють вихідну точку і обумовлюють сам розвиток мистецтва гри на кларнеті.

Підрозділ 2.3. – “Кларнетний репертуар в ХХ столітті і сучасність” – розвиває позиції історико-стилістичних оцінок техніки гри на кларнеті, наведені в підрозділі 2.2.

Концертно-віртуозне проявлення кларнетного інструменталізму у другій половині ХІХ століття поступається оркестрально-сольному використанню цього інструмента майже виключно в мелодійно-“співацькому” відбитті. Наприкінці ХІХ століття в нових умовах художньо-стильового становлення модерна (від 1870-х років за Г.Адлером) віртуозні можливості кларнета виявилися знову замовленими. Подібне “відродження кларнетного техніцизму” відбувалося за різними напрямками. Це й хвиля “раннього неокласицизму” німецької школи в творчості М.Регера, Р.Штрауса, і стилістика французького імпресіонізму-символізму-фовізму (від К.Дебюссі до М.Равеля і І.Стравинського), нарешті, це джазове мистецтво, яке породило в епоху свінгу і бі-бопу оригінальний “пуантилізм”, з охопленням в пасажах стрибками різних регістрів. Жанр концерту як осереддя віртуозних проявлень кларнетної інструментальності не посідає такого привілейованого положення, як у часи Моцарта-Вебера. Проте, інші жанри, в тому числі, жанри рапсодії, сонати, варіації та ін., для кларнета-соло або в ансамблі з фортепіано чи іншими інструментами наповнюються воістину віртуозно-технічними показниками кларнетної гри.

В наших аналізах представлені твори вищої виконавської майстерності першої і другої половини ХХ століття, які були створені авторами різних шкіл та напрямів. Це твори К.Дебюссі, І.Стравинського, Т.Олаха, Е.Денисова, Ш.Давидова, Л.Колодуба, Б.Чайковського та ін. Аналіз цих творів, апробованих успішним виконавством музикантів самого високого рівня, продемонстрував певні технічні настанови, відмінні від кларнетного техніцизму кінця ХVІІІ-першої третини ХІХ століття. Перш за все, показово, що базовими залишаються техніко-штрихові показники, відпрацьовані у своїх якостях в попередні часи. Одночасно з’являються особливого роду ускладнення, які походять від риторики мелізмів старовинної традиції і нова техніка гри складних ритмічних рисунків. Існує також об’єктивна психологічна складність прийняття незвичних для професіоналів установок майстерності, пов’язаних із стильовими протиріччями модерна-авангарда ХХ століття у відношенні до розуміння класики минулих епох. Відповідно, при засвоєнні стильового пласта кларнетного репертуару вищої технічної майстерності музики ХХ століття музиканти в запро-

понованих нами етюдах орієнтовані на психологічну готовність до набуття нових якостей гри.

Зазначені стильові новації віртуозної техніки зібрані нами в збірці етюдів № 3. В ній чимале місце займають вправи на багатознакові тональності, що відповідає психології мистецтва ХХ століття. Зіставлення тональностей з нечисленними ключовими знаками та вказаних тональностей складного типу створює характерну техніку інтелектуальної рухливості, яка формує новий тип артистичної особистості, схильної до інтелектуально-комбінаторної діяльності.

У **Висновках** підведені підсумки дослідження і сформульовані основні положення, які стали результатом роботи:

Аналіз літератури з галузі історії та теорії кларнетної гри в зіставленні з даними досвіду інструментального мистецтва в цілому, наведений в Розділі 1 дисертації, дозволив сформулювати положення про технічну озброєність кларнетиста, його віртуозні можливості як відбиття ідей культури та стильових настанов конкретного часового історичного етапу. Базою для такого висновку став аналіз етимології слів “віртуоз”, “віртуозність”, в яких сконцентрований колективний досвід музикантів. Таке формулювання змісту творчої акції складає досягнення постренесансної Європи, коли “подвиг знання – подвиг творчості” набув соціально-культурної ваги не менш, ніж подвиг Віри чи військовий подвиг в традиційному значенні. Явище віртуозної гри на кларнеті усвідомлюється не тільки як відбиття етапу “музичної цивілізації” Нового часу, але й як спеціальне проявлення цієї останньої в період переходу до завершальної фази постренесансної класики європейської культури.

Гра на кларнеті як сполучення “ілюзії вокальності” та пальцевої рухливості сфокусована в жанрі Концерту для кларнета та оркестру в творчості віденських класиків та їх нащадків – раних німецьких романтиків.

Динамічна чутливість кларнета обумовила його особливу стилістичну роль в історії музики. А саме: класика кларнетного мистецтва виступає як єдність пізніх класицистських та раних романтичних закономірностей. Констатуємо особливу впровадженість кларнетної техніки в стилістику німецької інструментальної школи, народженої на гребені “діалектики в динаміці”, що визначила оркестральну драматургію динамічного “хвильового дихання” в зміні *crescendo-diminuendo*.

В розвитку віртуозних вмінь кларнетиста в історично закономірному засвоєнні стильових якостей вирізняється особливого роду тембровий “нейтральність” його звучання. Виключно яскраві динамічні можливості кларнетного звуковедення виявляються “відсунутими” з авансцени музично-художнього прогресу в епоху “раннього” і “пізнього” романтизму: колористично-зображальні тембральні показники інших духових інструментів створили перепону, яку кларнетний тембр долає тільки у ХХ столітті. Характерно, що саме у другій половині ХІХ століття набирає силу використання саксофону в оркестрі, тоді як кларнетна механіка визначила його підлегле положення в віртуозному інстру-

менталізмі кінця XIX століття, який тяжів до характеристичності і змішаності фонічних факторів.

Зв'язок стильових принципів художнього мислення і технічних настанов кларнетного виконавства визначає усвідомлення методик учбової літератури і інструктивно-художніх матеріалів як історично закономірно обновлюваних. Запропоновані в дослідженні комплекси тренувальних етюдів втілюють не тільки практичний досвід значних за своїми масштабами творчих досягнень одеської виконавської школи гри на кларнеті. Авторські збірки також створені теоретичним усвідомленням положень, які виростили з концепції історичного розвитку ідеї віртуозної гри. Здійснена на кафедрі духових та ударних інструментів експериментальна перевірка дієвості етюдного технічного набору демонструє не стільки виключні переваги в відношенні до інших, скільки визначає право індивідуального вибору артистичної особистості і школи в будівництві унікального методичного шляху до майстерності. Ствердження “методичної полістилістики” в роботі конкретних виконавців-кларнетистів, детермінованої історично-стилістичною змінністю якостей віртуозно-технічної озброєності виконавця – таким є зміст порівняльних аналізів збірок етюдів різних авторів і рекомендацій до вибору інструктивно-художніх матеріалів у вивченні окремих віртуозних творів.

Розгляд закономірностей змінності технічних властивостей майстерності кларнетиста в процесі стильової еволюції музики дозволяє зробити висновок про методичну базу віртуозної гри на конкретному стильовому етапі як “проекцію” на кларнетну специфіку виконавських досягнень з інших сфер творчості. Очевидною стає перспектива розвитку теорії кларнетного виконавства з опорою на досвід вокалістів стосовно техніки дихання та кантиленного звуковедення або узагальнення досвіду майстрів флейтової гри у віртуозному інструменталізмі. Простежуються впливи елементів скрипкової техніки у творах для кларнета Л.Шпора, оркестральних ефектів в аналогічних творах К.Дебюссі, Е.Денисова та ін. Ритмізація і домінування тембрально-фактурного комплексного відчуття віртуозного виконавства в XX столітті вказує на вплив ударно-шумових ефектів на методичне оновлення мистецтва гри на кларнеті у XX столітті. Втім, необхідною умовою для оволодіння віртуозною технікою гри на кларнеті виступає комплексне осмислення всіх зазначених технічних прийомів виразності.

Віртуозність реалізує в психології поведінки сучасного музиканта пальцевий та інший – мускульний, дихальний тренінг виконавця в якості здатності до “самоподолання” людини, яка усвідомлює зміст реалізації загальнокультурного принципу надлишкової здібності до творчо-художньої роботи в акції “щедрості дарування” свого фізичного часу і сил ідеї удосконалення як такої. Усвідомлення виконавської діяльності як частки творчого альтруїзму культурної людини створює міцний психологічний резерв удосконалення музиканта, який визначає себе на шляху до вершин майстерності.

Віртуозна “доблесть” живиться енергією серця, прагнучого до вічних культурних скарбів, енергією “Віруючого серця” (за П.Флоренським). Віртуоз-

ність кларнетної гри втілює одну з ментальних властивостей нашого народу – кардіоцентризм. Усвідомлення цих зв'язків часів і професійних досягнень постає одним з кінцевих результатів нашого дослідження.

ПУБЛІКАЦІЇ

1. Про розвиток пальцевої техніки кларнетиста // Музичне виконавство. Науковий вісник НМАУ імені П.І.Чайковського. Вип. № 3. – К., НМАУ, 1999. – С. 44-53.
2. Об основах пальцевої техніки кларнетиста // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник Одеської державної консерваторії імені А.В.Нежданової. Вип. 1.– Одеса, 2000. – С. 330-337.
3. Про специфіку функціонування етюдів в учбовій діяльності кларнетиста // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник Одеської державної консерваторії імені А.В.Нежданової. Вип. 2. – Одеса, 2001. – С. 189-198.
4. Експериментальність вибудови етюдних кларнетних збірок за їх місцем у самостійній роботі виконавця // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник Одеської державної консерваторії імені А.В.Нежданової. Вип. 3. – Одеса, 2002. – С. 214-222.

АНОТАЦІЯ

Буркацький З.П. Інструктивно-художній матеріал в системі формування майстерності кларнетиста. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03. – Музичне мистецтво. – Одеська державна музична академія імені А.В.Нежданової, Одеса, 2004.

Дисертацію присвячено питанням удосконалення майстерності кларнетної гри за допомогою системного та стильово-направленого, організованого інструктивно-художнього матеріалу.

Головною метою роботи стало створення концепції віртуозної кларнетної гри в співвідношенні з різними сферами інструментального та вокального виконавства. Виділена стилістична детермінованість віртуозної кларнетної техніки, історично неминуча, з стилістичними періодизаціями в інших видах творчості і мистецтва.

Зібрані інструктивно-художні матеріали у виді трьох збірок етюдів експериментально апробовані та узагальнюють методичні принципи і досвід навчання віртуозній грі в одеській школі гри на кларнеті. У вітчизняній музикознавчій літературі вперше здійснений виконавський аналіз творів для кларнета Л.Шпора, К.Вебера, Дж.Россіні, Е.Денисова, Т.Олаха та ін.

Ключові слова: інструктивно-художній матеріал, етюд, віртуозність, майстерність кларнетиста, історико-стильовий аспект.

АННОТАЦИЯ

Буркацкий З.П. Инструктивно-художественный материал в системе формирования мастерства кларнетиста. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03. – Музыкальное искусство. Одесская государственная музыкальная академия имени А.В.Неждановой. Одесса, 2004.

Диссертация посвящена исследованию проблем совершенствования мастерства кларнетной игры при помощи системного и стилистически направленного инструктивно-художественного материала.

Основной целью исследования стало создание концепции виртуозной игры на кларнете в ракурсе исторического становления ее принципов, а также в соотношении с разными сферами инструментального и вокального исполнительства.

Обобщая результаты анализа, констатируем особую внедренность техники игры на кларнете в стилистику немецкой инструментальной школы, рожденной на гребне «диалектики в динамике», которая определила оркестральную драматургию динамического «волнового дыхания» в смене *crescendo-diminuendo*.

Динамическая отзывчивость кларнета обусловила его особую миссию в истории музыки. А именно, классика кларнетного искусства выступает как единство позднеклассических и раннеромантических закономерностей в «техничности» мышления – в период апогея первой технической революции в Европе.

Связь стилевых принципов художественного мышления и технических установок исполнительства на кларнете определяет осмысление методик учебной литературы и инструктивно-художественных материалов как исторически закономерно обновляющихся. Предложенные в исследовании комплексы тренировочных этюдов запечатлевают не только практический накопленный опыт значительных достижений одесской исполнительской школы. Сборники составлены на основе теоретического осмысления положений, которые являются следствием развития концепции исторического становления виртуозной игры.

Основные положения диссертации вошли в курс лекций по истории исполнительства на духовых инструментах и применяются в работе класса по специальности автора исследования и его коллег в Одесской государственной музыкальной академии имени А.В.Неждановой.

Ключевые слова: инструктивно-художественный материал, виртуозность, этюд, мастерство кларнетиста, историко-стилевой аспект.

THE SUMMARY

Burkatsky Z.P. Instructive-artistic materials in the system of clarinetist's skill forming. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of art criticism in speciality 17.00.03. – Art of Music. The Odessa state A.V.Nezhdanova academy of music, 2004.

The dissertation is devoted to researching problems of perfecting the skill of playing clarinette with the help of systematically and stylistically directed instructive materials.

The basic purpose of research became the consideration of principles of virtuoso playing clarinet in the aspect of its historical becoming.

Generalizing the results of the analysis, we establish special implication of clarinette playing technique in stylistics of the German instrumental school born on the top of «dialectics in dynamics» which has defined the orchestra dramatism of a dynamic «wave breath» in crescendo-diminuendo changing.

The dynamic responsiveness of a clarinette has caused its special mission in the musical history. Namely, the classics of clarinet art acts as a unity of late-classical and early-romantic laws in "technicality" of thinking – during the apogee of the first technical revolution in Europe.

The connection of style principles of artistic thinking and technical goals of playing clarinet defines the comprehension of techniques of the educational literature and instructive materials as historically naturally updated. Complexes of training etudes offered in this research embody not only practical accrued experience of significant achievements of the Odessa performing school. The created digests are also formed through theoretical comprehension of provisions which are the result of developing the concept of historical becoming of virtuoso playing.

The basic provisions of this dissertation have come in the course of teaching history of performing with wind instruments and are applied in the work of the special class of the author of the research and his colleagues at the Odessa state of A.V.Nezhdanova academy of music.

Key words: instructive-artistic material, virtuosity, etude, clarinetist's skill, historically-stylistic aspect.

487549

АВ 61.012

1 лист.

Підписано до друку 7.09.2004
Обсяг 0,9 авт.арк. Формат 60х90/16
Тираж 100 прим. Папір друкарський. Різографія
Інформаційно видавничий центр ПДПУ ім. К.Д.Ушинського
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (048)732-18-84

ПЕРСОНА

МИСТ